

ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ: традиція та перспективи

HISTORIOGRAPHY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY: Tradition and Perspectives

---

<https://doi.org/10.15407/fd2024.03.007>

УДК 1(141)

Сергій ЙОСИПЕНКО,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник,

заступник директора з наукової роботи,

завідувач відділу історії філософії України,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

Київ, 01001, Трьохсвятительська, 4

serhii.yosypenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-5928-6638>

ІСТОРІОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІОГРАФІЇ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ

Спираючись на недавні публікації, присвячені дослідженням історіографії у франкомовній, англomовній та німецькомовній філософіях, автор уточнює предмети і завдання дослідження історіографії філософії як історико-філософського підходу, зокрема зараховує до таких предметів сконструйовані історіями філософії образи минулого філософії, а також історіографічні настанови істориків філософії та контексти й чинники, які визначають ці історіографічні настанови.

У статті проаналізовано задум та реалізацію трьох проектів дослідження історіографії філософії, які мали місце в Україні останніх десятиліть: проекту «Історії історико-філософської науки», що реалізувався під керівництвом Ю. Кушакова у 1980—2000-х рр. і був присвячений дослідженню історико-філософських концепцій німецьких та російських філософів; дослідження С. Руденком пострадянських методологічних підходів до історії української філософії (2012); української частини двостороннього проекту «Філософія в системі національної культури: порівняльний аналіз

Цитування: Йосипенко, С. (2024). Історіографія української філософії та дослідження історіографії філософії в Україні. *Філософська думка*, 3, 7—26. <https://doi.org/10.15407/fd2024.03.007>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

історико-філософських досліджень в Беларусі та Україні» (2011—2012) під керівництвом В. Єворовського та С. Йосипенка, а саме дослідження історіографії української філософії другої половини ХХ ст.

Спираючись на результати останнього проєкту та на свої пізніші дослідження, автор окреслює суспільно-політичний, загальнофілософський та інституційний контекст, у якому сформувалася та функціювала історіографія української філософії впродовж ХХ ст.; образи історії української філософії, створені Д. Чижевським та В. Горським, які уособлюють дві крайні точки розвитку історіографії української філософії у ХХ ст.; зміни загальнофілософського та інституційного контексту історико-філософських досліджень в незалежній Україні та наслідки цих змін для подальшого розвитку історіографії української філософії.

Ключові слова: історіографія філософії, історія української філософії, історико-філософська концепція, історіографічні настанови, суспільно-політичний та інституційний контекст історико-філософських досліджень.

У третьому числі часопису «Sententiae» за 2022 рік опубліковано три статті, присвячені дослідженням історіографії філософії у франкомовній (Йосипенко, 2022), англomовній (Менжулін, 2022) та німецькомовній (Терлецький, 2022) філософіях. Ці статті є допрацьованими версіями доповідей, виголошених авторами на Історико-філософських читаннях на тему «Історіографія філософії як предмет дослідження», проведених 16 грудня 2021 року відділом історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України разом з кафедрою філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія». Згідно із задумом організаторів, у центрі уваги учасників читань були дослідження історіографії філософії як історико-філософський підхід, традиції якого вже склалися в окремих західних філософіях; саме таким традиціям були присвячені згадані статті. Водночас цей підхід використовують і українські історики філософії, і не лише вивчаючи історію дослідження різних періодів, постатей чи проблем філософії або ж розмірковуючи чи дискутуючи із приводу питання, «як займатися історією філософії?». У цій статті я продовжу започатковане згаданими статтями обговорення можливостей досліджень історіографії філософії як історико-філософського підходу, звернувшись до українського досвіду і контексту таких досліджень, але перш ніж перейти до розгляду використання цього підходу в історіографії української філософії, ще раз зупинюсь на його особливостях.

Історіографія філософії як предмет дослідження

Вжиток терміна «історіографія філософії» у назві цього підходу не є даниною англосаксонській традиції, цей термін використовують також і в континентальних філософіях, де його точно так само, як і термін «історія філософії», можна вживати у двох значеннях. Якщо останнім позначають одночасно як сукупність і/чи послідовність філософій минулого, так і галузь філософського знання, що досліджує ці сукупності і/чи послідовності, то під історіографією філософії за-

звичай мають на увазі сукупність і/чи послідовність історій філософії різних авторів і жанрів, тобто, зрештою, історію філософії у другому наведеному значенні. Водночас термін «історіографія філософії» можна вживати і на позначення дисципліни, що досліджує ці історії філософії. Використання терміна «історіографія філософії» у першому значенні дає змогу наголосити наративний аспект історій філософії, тоді як у випадку другого значення — відмовитися від громіздкого і не зовсім точного терміна «історія історії філософії», яким у континентальних філософіях часто позначають відповідну дисципліну. Завдяки використанню цього терміна можна уникнути небажаної конотації, яку може викликати в «континентальній» назві дисципліни термін «історія філософії» в однині, що створює враження, наче в «історії історії філософії» йдеться про єдину тяглу і послідовну історію єдиного історико-філософського дискурсу чи єдиної «історико-філософської науки». Проте, якщо вжиток терміна «історіографія філософії» у першому значенні став цілком звичним не лише для англосаксонського, а й для континентального світу, то його використання у другому значенні зазвичай потребує пояснень, оскільки на відміну від колег-істориків, у яких дослідження історіографії давно конституювались в окрему історичну дисципліну, дослідження історіографії філософії ще не стали ні загальноприйнятим елементом історико-філософського знання, ні загальновизнаним історико-філософським підходом.

Такою ситуацією ми значною мірою завдячуємо поширеному переконанню, що предметом філософських рефлексій можуть бути лише вічні й/чи актуальні проблеми, а отже дослідження минулого (зокрема минулого філософії) не є філософською діяльністю. Що вже казати про дослідження минулого не просто філософії, а досліджень її минулого, які навіть серед істориків філософії можуть наражатися на ті самі закиди, що їх часто адресують історикам філософії їхні колеги, котрі працюють в інших філософських «цехах»: «скільки можна і для чого взагалі копірситися в минулому?», «чи не краще зосередитись на актуальних проблемах?» тощо. З іншого боку, перетворенню досліджень історіографії філософії на повноцінну дисципліну перешкоджає суто позитивістське бачення історико-філософського дослідження, дотепер досить поширене не лише в Україні. Згідно з цим баченням, в історико-філософському дослідженні є два сталі й незмінні елементи: з одного боку, його самодостатній і самототожний предмет (таким предметом можуть бути як філософії минулого, так і вічні й/чи актуальні проблеми), а з іншого — дослідник, який переймається (чи, щонайменше, повинен перейматися) лише і суто повним, усебічним і безстороннім аналізом досліджуваного предмета чи таким самим повним, усебічним і безстороннім розв'язанням досліджуваних проблем. Описане позитивістське бачення спирається своєю чергою на переконання в існуванні якоїсь єдиної універсальної історії філософії (в першому з наведених вище значень) з природним, «внутрішнім» поділом на періоди, напрями тощо; згідно з цим переконанням зусилля усіх істориків філософії в кінцевому підсумку мають бути спрямовані на формування такої ж єдиної універсальної історії філософії у другому з наведених вище значень, тобто на формування єдиного універсального погляду на філософію, який відповідав би са-

мій її природі й передбачав існування якоїсь єдиної універсальної та об'єктивної шкали оцінювання кожної окремої філософії, філософського твору, вчення чи ідеї. Істориком філософії, який досліджує окрему філософію, філософський твір, вчення чи ідею, потрібно лише якнайточніше встановити їхнє місце у так зрозумілій історії філософії й оцінити їхнє значення відповідно до так зрозумілої шкали оцінювання (прогрес історико-філософської науки полягає, таким чином, у досягненні дедалі більшої точності встановлення та оцінювання); цим самим історик філософії забезпечує можливість використання досліджуваного твору, вчення чи ідеї у розв'язанні вічних і/чи актуальних проблем філософії.

Елементом, який може змінюватися залежно від часу та дослідника, а відтак бути предметом обговорення і, навіть, особистого вибору, у межах описаного бачення вважають лише методологію дослідження, тому не буде перебільшенням сказати, що майже всі дискусії на тему «як займатися історією філософії?» в українському філософському середовищі так чи інакше відбуваються під гаслом розмірковувань про методологію історико-філософського пізнання. Через це історіографію філософії (у першому з наведених вище значень) неминуче зводять до викладу результатів історико-філософських досліджень, досягнутих на певному етапі розвитку історико-філософської науки, а якщо за нею і визнають якісь власні характеристики та чесноти, то лише жанрового (у літературному чи риторичному розумінні) та дидактичного порядку: вона може бути більш чи менш вдалим, більш чи менш адаптованим до потреб і запитів певної аудиторії, викладом готового знання. Проте, називаючи будь-які теоретичні рефлексії щодо історії філософії «методологією», останній термін зазвичай вживають в невинувато широкому (іноді навіть метафоричному) розумінні, одночасно нехтуючи доволі строгими принципами та вимогами філософії й методології історичного пізнання (у вузькому розумінні) та залишаючи поза межами уваги важливі аспекти власне історіографії філософії. Зокрема — те, що жодна оповідь про минуле філософії не зводиться ні до викладу актуальних результатів історико-філософських досліджень, адаптованого до тієї чи тієї аудиторії, ні до розповіді про це минуле, «яким воно було насправді». У своїй попередній статті я намагався показати, що історіографія філософії є необхідним елементом системи філософського знання, який виконує передусім дидактичну, пропедевтичну та евристичну функції (Йосипенко, 2022: сс. 30—32); що історії філософії відрізняються не лише історико-філософською компетенцією і/чи літературними талантами їхніх авторів, і написання кожного разу нових історій філософії зумовлене не тільки прогресом історико-філософської науки: історії філософії виконують також функції історичного виправдання окремої філософії (філософського напрямку, підходу) чи окремої цивілізації (Йосипенко, 2022: сс. 36—37)¹. А отже, намагаючись сформувати цілісний образ історії філософії (у першому з наведених вище значень), надати певного спрямування послідовності філософій минулого чи встановити місце і значення окремої філософії, філософського

¹ А у випадку історій національної філософії — і окремої нації (див.: Йосипенко, 2012b).

твору, вчення або ж ідеї у такій послідовності, оповідь про минуле філософії неминуче наділяє окремі елементи цієї історії більшим чи меншим значенням у межах шкали оцінювання, що відповідає переконанням того, хто її пише.

Для того, щоб уможливити дослідження щойно зазначених аспектів історіографії, потрібно прийняти, що описана вище картина є лише переконанням, яке відповідає певному етапові розвитку історико-філософської науки, а також, що історик філософії так само, як і будь-який філософ (якщо історик філософії є, все-таки, філософом), належить своїй добі та філософії своєї доби та переймається передусім, а може й тільки актуальними для них проблемами, розв'язання чи генеалогію яких він шукає в минулому філософії; що історик філософії конструє предмет свого дослідження у процесі його дослідження, доповнюючи чи переробляючи успадкований канон історії філософії відповідно до запитів своєї доби та своєї філософії; що він обирає методологію дослідження свого предмета у контексті філософського та історичного знання своєї доби, відповідно до особливостей сконструйованого ним предмета та завдань свого дослідження. На основі такого бачення можна окреслити предмет і завдання дослідження історіографії філософії як історико-філософського підходу.

Дослідження історіографії філософії це передусім дослідження розуміння минулого філософії філософами та істориками філософії, а також сконструйованих ними образів минулого філософії та їхніх поглядів на зв'язок цього минулого із сучасною філософією чи філософією як такою. Це водночас дослідження процесу становлення історії філософії як дисципліни, окреслення її дослідницьких програм, напрямів, жанрів тощо, змін місця, статусу і завдань історії філософії як дисципліни у колі інших філософських дисциплін та філософського знання в цілому.

Поряд із дослідженням історії філософії в однині, тобто історії філософії як філософської дисципліни, це також дослідження історій філософії, написаних у різних жанрах і в межах різних філософських напрямів та дослідницьких програм. Якщо на першому вказаному рівні йдеться про дослідження того, що традиційно називають «історико-філософськими концепціями», то на цьому рівні йдеться радше про дослідження того, що можна назвати «історіографічними настановами», тобто дослідження своєрідних способів поєднання усіх окреслених вище чинників, які зорганізують не лише оповідь про минуле філософії чи про окрему філософію, філософський твір, вчення або ж ідею минулого, а й дослідження їх. Відтак конкретна історіографічна настанова постає в процесі взаємного узгодження теоретичної концепції та (можливо, не лише теоретичної) зацікавленості історика філософії з предметною даністю, яку він досліджує і на підставі якої конструє предмет свого дослідження, з одного боку, а також із вимогами жанру, у якому він пише історико-філософську оповідь про неї, — з іншого.

Предметна даність, яку досліджує та описує історик філософії, може бути різною: від сукупностей і/чи послідовностей філософій, що їх намагаються охопити *Geistesgeschichte*, до окремих чітко окреслених історико-філософських феноменів. Тому дослідження історіографії мають предметом не лише твори, що містять у назві словосполучення «історія філософії», а й історію конститування окремих

дослідницьких галузей та полів дослідження таких чітко окреслених феноменів. Дослідження останніх також передбачає певну історіографічну настанову, навіть якщо її намагаються (свідомо чи несвідомо) приховати за «універсальною» методологією, яка позиціонує себе як вільна від будь-яких попередніх припущень чи зумовлень — «лише джерела», «лише те, що написано у джерелах» тощо. Зрозуміло, що у випадку написання «великих» історій філософії історіографічні настанови відіграють провідну роль (що не звільняє їхніх авторів від окремих методологічних рішень), тоді як у випадку дослідження окремих чітко окреслених історико-філософських феноменів провідну роль відіграє радше методологія дослідження, що також не звільняє дослідників від окремих історіографічних (експліцитних чи імпліцитних) рішень: вибір, вивчення та опис предмета дослідження неминуче передбачає його включення в ширшу історико-філософську перспективу, в межах якої цей феномен стає (актуальним) предметом дослідження. Зрештою, формування і зміни таких історико-філософських перспектив, які далеко не завжди визначаються експліцитно сформульованими історико-філософськими концепціями, але завжди формуються в конкретному загальнофілософському та інституційному контексті, так само є предметом дослідження історіографії філософії.

Від «історії історико-філософської науки» до досліджень історіографії української філософії

Є всі підстави вважати, що систематичні дослідження історіографії філософії в Україні розпочалися ще в радянський період; щонайменше роботи Юрія Кушакова та низка дисертацій, виконаних та захищених під його керівництвом у Київському державному університеті імені Т.Г. Шевченка (згодом в КНУ імені Тараса Шевченка) цілком можна визнати такими. Опис проекту Ю. Кушакова міститься у своєрідній програмній статті під назвою «Дослідження історії історико-філософської науки (до 25-річчя заснування нового історико-філософського напрямку)», що підсумовує здобутки вказаного напрямку за цей період². Хоча в анотації до статті фігурує термін «історіографія історії філософії», і в заголовку, і у тексті статті автори дотримуються назви, яка краще відбиває зміст напрямку, у якому відбувалися дослідження: «історія історико-філософської науки» (Горський, Кушаков, Табачковський, 2006: сс. 15 і далі)³. Дослідження представників напрямку були спрямовані на вивчення «історико-філософських поглядів» або ж «історико-філософських концепцій (учень)» видатних представників західної, переважно німецької філософії (Л. Фюрбаха, К. Маркс, Г. Гайне, Ф. Шелінг, В. Дильтей) та

² Тобто за період від виходу друком книги «Історико-філософська концепція Л. Фюрбаха. Теорія, методологія, конкретні результати» засновника напрямку — Юрія Кушакова (Кушаков, 1981).

³ Сергій Руденко у своєму дослідженні (див. нижче) схильний визначати цей напрям як «історіографію історії філософії» (Руденко, 2012: сс. 29—37) і так само залічувати співавторів статті Вілена Горського та Віталія Табачковського до цього напрямку, хоча у самій статті їх, на відміну від її третього автора — Юрія Кушакова, у такій якості не згадано.

«російських і вітчизняних істориків філософії» (О. Гіляров, В. Соловйов, С. Гоцький, Л. Шестов), тобто на з'ясування розуміння історії філософії чи минулого філософії з боку філософів, незалежно від того, чи були вони авторами творів, які можна було б кваліфікувати як «історії філософії». Внаслідок цього «історія історико-філософської науки», на реконструкцію якої були спрямовані зусилля учасників проекту, виглядає радше як історія розв'язань різними філософами проблеми співвідношення філософії та її історії⁴. Про це, зрештою, свідчить і список персоналій, які стали предметом дослідження у межах напрямку⁵: принцип їх добору полягав не в тому, щоб позначити головні етапи чи основні напрями розвитку історії філософії як філософської дисципліни, уособлені окремими історіями чи істориками філософії, а в тому, щоб заповнити «білі плями» в історії як західноєвропейської, так і російської й вітчизняної історико-філософської науки» (Горський, Кушаков, Табачковський, 2006: с. 19).

Оцінюючи задум і результати проекту сьогодні, з відстані більш ніж со-рока років з моменту його започаткування, важко дійти якогось однозначного висновку: з одного боку, відкритий Ю. Кушаковим напрям відповідав тодішнім тенденціям західної історико-філософської науки і мав досить шансів справити помітний вплив на українську історіографію філософії, яка саме в період реалізації проекту перебувала на стадії якщо не становлення, то щонайменше активних трансформацій; з іншого боку, цього, на жаль, не сталося. На мою думку, окрім особистих та інституційних обставин (які, втім, відіграють далеко не останню роль в реалізації наукових проектів), тут далися взнаки й обставини іншого порядку. Можна погодитися з авторами програмної статті, що концепція згаданої монографії Ю. Кушакова, яка визначила спрямування проекту, мала непересічне значення у межах пізньої радянської історіографії філософії з її класиками, проблемами та протистояннями. Однак контекст, у якому на підставі цієї концепції виникає задум цілого проекту, досить швидко змінюється внаслідок розпаду СРСР: з делегітимацією радянського марксизму втрачає своє засадове значення і марксо-гегелівська концепція історії філософії, на уточнення чи, навіть, на радикальну трансформацію радянської версії якої був націлений проект. З іншого боку, єдине радянське російськомовне поле філософування, у межах якого можна було дискутувати щодо згаданої марксо-гегелівської концепції, розпалося, зокрема й на національні філософські поля⁶. І попри те, що як артефакти (пост)радянського російськомовного поля філософування, так

⁴ Ю. Кушаков називає її «ключовою проблемою будь-якої філософії історії філософії» (Кушаков, 2004: с. 59).

⁵ Якщо врахувати, що напрям представлений головним чином дисертаційними дослідженнями і, як наголошують автори статті, «усі дисертації, крім дисертації А. Тихолаза [присвяченої К. Марксу як історика античної філософії. — С.І.], виконані під керівництвом проф. Ю. Кушакова» (Горський, Кушаков, Табачковський, 2006: с. 21), то йдеться про цілеспрямований добір персоналій з ініціативи чи під впливом засновника напрямку.

⁶ Детальніше про розпад єдиного поля радянської філософії див.: (Йосипенко, Йо-сипенко, 2022: сс. 172—174)

і, зрештою, марксо-гегелівське розуміння історії філософії ще досить довго зберігали й досі зберігають свій вплив в Україні, історія філософії як філософська дисципліна змінила своє місце і функції в пострадянському філософуванні⁷, а перед українськими істориками філософії постали зовсім інші завдання. Результати такого роду проекту потенційно були здатні стати якщо не основою, то щонайменше важливим складником рефлексій і дискусій на тему «як займатися історією (західної/світової) філософії?», проте за відсутності чи неактуальності таких рефлексій і дискусій для тодішньої української історико-філософської науки проект «історії історико-філософської науки» перетворився на дослідження доволі абстрактної й, можливо, навіть маргінальної історико-філософської проблематики. Зрештою, список персоналій, які стали предметом дослідження у межах проекту, також надто позначений контекстом, у якому він зародився, що вочевиднюється в разі його порівняння із західними дослідженнями історіографії філософії: хоча критика Гегелевої історико-філософської концепції залишається відправним пунктом для багатьох із них, вони не зводяться до такої критики й надихаються новими проблемами історіографії філософії⁸.

Два інші проекти дослідження історіографії філософії зародилися вже за доби Незалежності й у суто українському контексті: вони зосереджені на проблемах історіографії української філософії, яка залишається єдиною наявною сьогодні в Україні історіографічною традицією. Перший з них представлений дослідженням Сергія Руденка, результати якого викладено в монографії «Сучасні методологічні концепції дослідження історії української філософії» (як і у випадку Ю. Кушакова, йдеться про «докторську» монографію). Це дослідження передбачає «узагальнення, систематизацію та критичний аналіз наявних у сучасній філософській літературі методологічних концепцій дослідження історії вітчизняної філософії» (Руденко, 2012: с. 5) і має предметом як історії української філософії різних авторів (головним чином у жанрі підручників), так і спеціальні теоретичні розвідки у галузі історії філософії, переважно української, але не тільки; зокрема С. Руденко включив сюди і проект під керівництвом Ю. Кушакова. Водночас дослідження виходить за межі аналізу лише методології історико-філософського дослідження, оскільки «методологічні концепції», що їх аналізує С. Руденко, стосуються не тільки методів дослідження, а й способів організації історико-філософської оповіді, зокрема містять рефлексії одночасно щодо обох цих сторін історіографії⁹; з огляду на це, автор намагається розширити заявлений предмет свого аналізу, включаючи до нього елементи історіографічних настанов¹⁰. Обравши моделлю

⁷ Детальніше див.: (Йосипенко, 2018).

⁸ Це, зокрема, пояснює і «той загадковий факт», що всі «історико-філософські проекти ХХ сторіччя [...] пройшли повз ґрунтовну критику гегелівської історико-філософської концепції, яку здійснив у свій час Л. Фюрбах» (Кушаков, 2004: с. 59).

⁹ Див., напр.: (Руденко, 2012: сс. 8—56).

¹⁰ Зокрема, С. Руденко наголошує, що «традиційне тлумачення методології історико-філософського дослідження можна доповнити її розумінням як певної моделі відбору та інтерпретації історико-філософського матеріалу на основі обґрунтованих теоретичних основоположень» (Руденко, 2012: с. 245).

свого аналізу концепції філософії науки, С. Руденко намагається проаналізувати на підставі цієї моделі наявні в українській історії філософії «недескриптивні» історіографічні програми чи напрями та запропонувати загальну класифікацію їх: «Аналіз сучасної історико-філософської літератури дозволяє стверджувати, що в галузі історії української філософії функціонують чотири основні методологічні підходи, які можна визначити як недескриптивні. До них належать концепція історико-філософського українознавства (В. Горський, М. Ткачук, В. Гусев, Я. Стратій та ін.), тематично-персональна концепція (В. Лісовий, М. Русин, І. Огородник, Н. Мозгова, В. Нічик, Я. Стратій, С. Бондар та ін.), історіографія історії філософії (Ю. Кушаков, В. Горський, В. Табачковський, І. Фицик та ін.), філософія історії української філософії (С. Йосипенко)» (Руденко, 2012: с. 246).

Дослідження С. Руденка націлене на пошуки виходу із ситуації «методологічної плутанини»¹¹ в історіографії української філософії, з огляду на яку він пропонує «розробити ... комплексну недескриптивну методологію дослідження історії української філософії, особливість якої полягає в обґрунтуванні раціональної реконструкції та реконструктивної рефлексії як концептуальних засад та як методів дослідження історії вітчизняної філософії» (Руденко, 2012: с. 5). Ця «методологічна плутанина», на його думку, виникла через те, що історія української філософії як дисципліна досягла такого рівня розвитку, що в її дослідницькому полі не залишилося недосліджених предметів, однак напрацьований «емпіричний матеріал» вимагає нових форм його «узагальнення і систематизації»¹². Натомість інший проект дослідження історіографії української філософії, який розпочинається практично паралельно, відштовхується від альтернативного бачення цієї проблеми. Йдеться про українську частину проекту «Філософія в системі національної культури: порівняльний аналіз історико-філософських досліджень в Беларусі та Україні», над яким у 2011—2012 роках паралельно працювали співробітники центру історико-філософських і порівняльних досліджень Інституту філософії НАН Беларусі та відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України (керівник беларуської частини Валерій Єворовський, української — Сергій Йосипенко). Українські учасники проекту виходили з того, що численні предмети сьогоденного дослідницького поля історії української філософії були сконструйовані в радянський період, водночас суспільно-політичний та загальнофілософський контекст, який визначив історіографічні настанови радянських історико-філософських досліджень, помітно відрізняється від суспільно-політичного та загальнофілософського кон-

¹¹ С. Руденко використовує термін, яким Ю. Кушаков характеризує стан пострадянських історико-філософських досліджень в цілому.

¹² «Цілком очевидно, що в ситуації незнання “емпіричного матеріалу” обговорення проблем теорії історико-філософського процесу в Україні чи методології його пізнання було б, м’яко кажучи, передчасним. За роки незалежності України зусиллями співтовариства вітчизняних учених [...] було багато зроблено для розв’язання окресленої проблеми, і сьогодні можна стверджувати, що в історії розвитку філософії в Україні вже майже не лишилося “білих плям”...» (Руденко, 2012: сс. 17—18).

тексту доби Незалежності. Це, своєю чергою, створило ситуацію «плутанини» іншого роду, коли на основі результатів радянських досліджень почали писати нові, пострадянські історії української філософії чи здійснювати нові, пострадянські дослідження. Відтак українські учасники проекту поставили собі за мету передусім з'ясувати умови й особливості досліджень радянського періоду (щоби зрештою зрозуміти, чим сконструйовані ними предмети завдячують цим умовам та особливостям), зосередившись на історії дослідження двох конкретних предметів, які стали «відкриттями» радянського періоду — «філософських ідей в культурі Київської Русі» (Вдовина, 2013) та ранньомодерної філософії в Україні, передусім філософських курсів Києво-Могилянської академії (Симчич, 2012; Симчич, 2013). Іншими напрямками дослідження проекту стали становлення історії української філософії як дисципліни та галузі дослідження упродовж ХХ ст. (Йосипенко, 2013) та інституційний контекст досліджень з історії української філософії на прикладі історії відділу історії філософії України (Шеремета, 2013)¹³.

Першим у реалізації української частини проекту кроком, який помітно вплинув на напрям його подальшого розвитку, був аналіз хронології досліджень з історії української філософії в Україні другої половини ХХ ст. на підставі кількості й тематики публікацій з цієї дисципліни, що дало змогу виокремити різні періоди її розвитку із властивими їм динамікою та тематикою. Цей аналіз встановив, що і межі виокремлених періодів, і їхні динаміка та провідна тематика, були зумовлені змінами суспільно-політичного та інституційного контексту досліджень (Йосипенко, Вдовина, Симчич, 2011). Водночас загальний політичний та філософський контекст досліджень, який визначав їхнє спрямування упродовж усього радянського періоду, в цілому залишався незмінним. Спираючись на результати цього проекту та свої наступні публікації, я коротко підсумую своє бачення цього контексту.

Історико-філософська концепція радянської філософії передбачала поділ філософії на «зарубіжну» (головним чином західну) та «вітчизняну». Цей поділ не був визначений переконанням, що «вітчизняна» філософія має особливий національний характер, який відрізняв би її від західної та/чи інших національних філософій: він був зумовлений тим, що саме в Російській імперії марксизм (найвище досягнення західної філософії) сягнув вершини свого розвитку — марксизму-ленінізму, а СРСР став країною, яка забезпечила тріумф і всебічний розвиток марксизму-ленінізму як істинної та наукової філософії. Історія як «зарубіжної», так і «вітчизняної» філософії мала повністю відповідати згаданій радянській версії марксо-гегелівської концепції історії філософії. Водночас історія «вітчизняної» філософії мала особливості, які мусили відповідати не лише офіційній концепції історії КПРС (яка пояснювала шлях до тріумфу «діалектичного й історичного ма-

---

¹³ Основні результати, отримані учасниками проекту з обох сторін, були опубліковані у спеціальному числі «Філософської думки» (2013, № 1). Водночас, так само як і С. Руденко, українські учасники цього проекту продовжили дослідження історіографії філософії у різних напрямках, не обов'язково безпосередньо пов'язаних з проектом; див., зокрема, статтю Оксани Шеремети вже в цьому числі «Філософської думки».

теріалізму» в одній окремо взятій країні), а й загальній концепції «історії філософії народів СРСР» (тобто радянському розумінню російської імперської історії). «Історія філософії народів СРСР» передбачала окремі «національні» версії, а ці версії, своєю чергою, мали право на певні особливості, спричинені особливостями національної історії; такі національні особливості часто ставали предметом особливої уваги й навіть ініціатив істориків філософії, зокрема й українських. Комбінація трьох описаних різнорідних елементів і значення кожного з них у такій комбінації відрізнялися в кожен окремий період, зокрема в 1940—50-х домінує марксо-гегелівська концепція історії філософії в її максимально примітивному, сталінському розумінні; період «відлиги» відкриває можливість для скромних проявів національного відродження, надихаючись якими історики філософії починають апелювати до особливостей української інтелектуальної історії (як у разі започаткування проекту дослідження філософських курсів Києво-Могилянської академії), тоді як після 1972 року відбувається перехід до історії «вітчизняної» філософії у розумінні єдиної для «трьох братніх народів» історії філософії, а марксо-гегелівську концепцію історії філософії намагаються уточнити й доповнити, щоб відкрити перспективу дослідження особливостей так зрозумілої історії «вітчизняної» філософії (як у випадку дослідження «філософських ідей в культурі Київської Русі»¹⁴). Водночас, якщо в 1940—1950-х роках з огляду на суспільно-політичну та інституційну ситуацію українські радянські історики філософії обмежувалися прямим і примітивним застосуванням загальних, встановлених до дослідження схем до тієї даності, яку вони «досліджували», то починаючи з 1960-х вони починають публічно висловлюватися щодо недоречності такого «методу», дискутувати методологічні проблеми історико-філософського дослідження (Йосипенко, 2013: сс. 30—32) і навіть ініціювати розширення дослідницького поля історії української філософії (Йосипенко, 2014).

Описаний контекст визначив особливості розвитку «історії філософії на Україні» в 1940—1980-х роках: з одного боку, інституційований статус цієї галузі забезпечував можливість досліджень і навіть стимулював їх¹⁵, а з іншого боку, історіографічні настанови радянських істориків філософії, які у цій царині працювали, були повністю підпорядковані офіційним історико-філософським концепціям, які не підлягали обговоренню, попри те, що погано узгоджувалися з тією предметною даністю, з якою мали справу історики «філософії на Україні». Водночас останні зазвичай знали, що ця предметна даність є лише частиною «історії філософії на Україні», проте до іншої її частини вони могли звертатися лише в межах «критики буржуазного націоналізму». Невідповідність офіційних історико-філософських концепцій та предметної даності «історії філософії на Україні» перешкождала розвивати або навіть здійснювати дослідження окремих предметів, а домінування офіційних концепцій унеможливлювало вироблення якоїсь окремої концепції «історії філософії на Україні», а про «історію української філософії» годі й говорити. Тому-то в дослідників того часу

¹⁴ Детальніше див.: (Йосипенко, 2012а: сс. 8—11).

¹⁵ Див., зокрема: (Йосипенко, Киричок, 2021: сс. 71—74).

існувало переконання, що зі звільненням від домінування радянських історико-філософських концепцій вони природним чином повернуться до предметної даності своєї дисципліни «такою, якою вона є насправді», і що на основі такої предметної даності так само природним чином окреслиться концепція історії української філософії, яка б відповідала цій предметній даності.

Історіографія української філософії вчора і сьогодні

Саме таку концепцію формулює Вілен Горський у своїй «Історії української філософії» (1996), прямо протиставляючи її як радянському баченню «історії філософії на Україні», так і концепції «Нарисів з історії філософії на Україні» (1931) Дмитра Чижевського, з якою він був знайомий ще в радянський період¹⁶. Названі праці, у яких втілюються своєрідні крайні точки розвитку історіографії української філософії у ХХ ст., з'являються у досить схожих інституційних контекстах: Д. Чижевський починає викладати філософські дисципліни у новостворених українських вишах у Празі, а В. Горський — у відродженій Києво-Могилянській академії, відтак перед обома постає завдання підготувати навчальний посібник з історії української філософії¹⁷. Все це відбувається також у непересічному політичному контексті: для Д. Чижевського йдеться про поразку української революції 1917—1921 років та активні пошуки українськими інтелектуалами відповідей на питання національного буття, зокрема національної філософії¹⁸, для В. Горського — про здобуття Україною незалежності в 1991 році й не менш активні пошуки відповідей на ті самі питання. Схожими є й історіографічні завдання, що постали перед ними: запропонувати цілісний образ історії української філософії на підставі наявних на той час «емпіричних матеріалів». У 1920-х роках таких матеріалів було обмаль, і Д. Чижевському довелося почати з їх збирання, саме тому паралельно до «Нарисів» він готує згадану «Філософію на Україні» — своєрідний інвентар усього, що було досліджено на той момент¹⁹;

¹⁶ Про зв'язок бачення В. Горського зі спадщиною Д. Чижевського див.: (Йосипенко, 2017).

¹⁷ «Навчальний посібник» В. Горського «створений на основі курсу лекцій, прочитаного у 1993—1995 роках студентам Національного університету “Києво-Могилянська академія”» (Горський, 1996: с. 4), тоді як вихід «Нарисів» Д. Чижевського був запланований паралельно до виходу книги «Філософія на Україні: спроба історіографії», яка, на його думку, могла б «служити високошкільній молоді для орієнтації в історії української думки і як допомога в семінарійних працях та перших наукових досліджах» (Чижевський, 1926: с. 4). Хоча «Нариси» вийшли друком у 1931 році, перша їхня версія була готова вже тоді: «рівночасно віддані мною до друку “Нариси з історії української філософії” [...] — популярний нарис змісту філософічних теорій видатніших українських мисленників...» (Чижевський, 1926: с. 4).

¹⁸ Детальніше про цей контекст див. статтю Володимира Волковського у цьому числі «Філософської думки».

¹⁹ Детальніше про працю Д. Чижевського над концепцією історії української філософії див. статтю Віталія Терлецького у цьому числі «Філософської думки».

натомість для В. Горського, який перед написанням своєї «Історії» упродовж 30 років займався дослідженнями різних ділянок і аспектів історії української філософії та досить добре орієнтувався і в радянських, і в діаспорних дослідженнях, це завдання було складним в іншому плані: йому потрібно було об'єднати в одну картину увесь напрацьований упродовж ХХ ст. «емпіричний матеріал»: і результати численних досліджень радянських та пострадянських істориків філософії (включно з його власними), і результати досліджень тих, про кого писали «критики українського буржуазного націоналізму» (в тому числі й він сам).

Кожен зі згаданих авторів пропонує історію української філософії, яка має вигляд своєрідної *Geistesgeschichte*: вони не лише описують філософське життя від перших його проявів в Україні до сучасності, а й намагаються показати, як у межах цього життя відбувається становлення української національної філософії та описати її своєрідність. Обидва автори спираються на два фундаментальні припущення: а) національна філософія відрізняється від світової та/чи інших національних філософій неповторністю змісту та/чи тематики філософування; б) національного характеру філософії надає її зв'язок з національною культурою та/чи належність філософів до національної культури. На мою думку, саме ці два припущення спонукають обох авторів залучати у канон національної філософії письменників та інших «діячів культури», які, на їхню думку, розвивають особливу національну тематику; окрім того, ці припущення роблять канон національної філософії (і, навіть, її бачення в цілому) залежним від розуміння національної ідентичності, яке існує в кожного з авторів.

Проте їхні історіографічні настанови помітно відрізняються через відмінні погляди саме на українську національну філософію. Для Д. Чижевського така філософія залишається справою майбутнього, бо хоча Григорій Сковорода, Микола Гоголь та Памфіл Юркевич і розвивали особливу українську національну тематику (тобто, згідно з відомим припущенням Д. Чижевського, «філософію серця»), на момент написання «Нарисів» Україна так і не породила «великого філософа», який би «утворив синтезу світового значіння», а отже, розкрив би цю тематику на рівні світової філософії (Чижевський, 2005: с. 10). Понад те, оскільки українська культура ще не знала самостійного і відокремленого існування (тобто в окремій державі, з власною системою освіти та науки, з повноцінним використанням в освіті та науці української мови тощо), а отже, як можна припустити, ще не мала можливості повною мірою проявити свій особливий національний характер, на думку Д. Чижевського, «може, ще занадто рано писати історію українського філософського життя» (Чижевський, 2005: с. 13). У В. Горського образ історії української філософії значно складніший з огляду на незрівнянно більші обсяг та різноманітність «емпіричного матеріалу», з яким він має справу: у нього розвиток філософії в Україні ділиться на три періоди (кожен з яких має свої домінуючі проблематику і спрямування) та відбувається на трьох різних рівнях (Горський, 1996: сс. 21—24). Однак українська національна філософія для В. Горського є доконаним фактом: на рівні «філософської культури» її особливий характер проявляється разом з появою в Україні філософської

думки як такої²⁰, не кажучи вже про «філософію національної ідеї» XIX—XX ст., яка є національною філософією *par excellence*, тоді як «професійна філософська теорія» (на кшталт тієї, яку мав би запропонувати «великий» національний філософ, що про нього говорить Д. Чижевський), згідно з В. Горським, не може мати національного характеру взагалі²¹. Тому, якщо для Д. Чижевського майбутня українська національна філософія мала би стати повноцінною та оригінальною частиною світової філософії, то для В. Горського національна філософія є радше філософуванням в собі та для себе, своєрідним набором «філософські значущих ідей», викладених переважно в нефілософських чи парафілософських текстах, чимось на кшталт східних філософських традицій.

«Історію української філософії» В. Горського можна вважати підсумком розвитку історіографії української філософії у XX ст.: вона могла бути написана лише по закінченню «короткого XX ст.», водночас її концепція цілком відповідає контексту, в якому формувалася і функціювала історія української філософії як дисципліна та галузь дослідження упродовж цього століття в українській діаспорі та в УРСР. Проте розпад СРСР і здобуття Україною незалежності не просто звільнили істориків української філософії від домінування радянських історико-філософських концепцій: упродовж пострадянського періоду відбуваються хоча й поступові, але досить радикальні зміни загальнофілософського та інституційного контексту, викликані не просто звільненням від радянської спадщини, а самим фактом того самостійного й відокремленого існування української культури та філософії в Україні, що про нього писав Д. Чижевський.

Чи не найважливіша із цих змін зумовлена тим, що хоча поділ історії філософії на «зарубіжну» та українську (а подекуди й «вітчизняну») філософії все ще зберігається як на інституційному рівні, так і на рівні рубрик підручників і навчальних курсів, він втратив і той *raison d'être*, який визначив його існування в радянській філософії, і те значення, яке він мав для історико-філософських досліджень в УРСР. Підстави для такого поділу зникли разом з делегітимацією радянського марксизму, внаслідок якої у вчорашніх радянських філософів не залишилося нічого, що можна було б протиставити «зарубіжній» філософії²². Проте ця нова ситуація вочевидила подвійну відірваність філософів колишньої УРСР від «зарубіжної» філософії: дослідження у цій галузі в СРСР були спеціалізацією

²⁰ Щонайменше В. Горський твердить, що «саме у межах киеворуської культури склався притаманий українській духовній традиції тип мислення, що не схильний до абстрактного, відірваного від життя філософського теоретизування» (Горський, 1996: с. 21), а також говорить про «від початку властивий українській філософській думці потяг до екзистенціально-антропологічної редукції кола філософських проблем...» (Горський, 1996: с. 125).

²¹ Детальніше про зв'язок філософського і національного в «Історії української філософії» В. Горського див.: (Йосипенко, 2019: сс. 44—48).

²² Спроби замінити радянський марксизм «справжньою вітчизняною» філософією (варто згадати, зокрема, серію «Из истории отечественной философской мысли», яку в 1989 році почав видавати журнал «Вопросы философии» разом із видавництвом ЦК КПРС «Правда»), мали певний вплив (і як ми бачили, навіть на українських філософів), але не змогли переламати цю тенденцію.

«союзного центру», а не «національних» республік, через що реальною історико-філософською дисципліною в УРСР була лише «історія філософії на Україні»: саме тут відбувалися історико-філософські дослідження (часто ще не досліджених) конкретних предметів та на основі оригінальних джерел. Натомість історія «зарубіжної» філософії, яку, звичайно, викладали на єдиному в УРСР філософському факультеті та на яку спиралась у своїх роботах філософи радянської України, була доступна лише в опосередкованому вигляді: до неї потрібно було звертатися і тлумачити її лише відповідно до готових радянсько-марксистських схем рецепції, використовуючи для цього лише офіційні російські переклади; і те, і те, звичайно, належало до виняткової компетенції «союзного центру». Здобуття Україною незалежності відкрило для українських філософів можливість безпосереднього доступу до світової філософії включно з джерелами, які в СРСР знали тільки за переказами «критиків буржуазної філософії», завдяки чому з другої половини 1990-х років в Україні відбувається своєрідне «перевідкриття» світової філософії. Філософи, історики філософії та перекладачі, які беруть участь у цьому «перевідкритті», вважають чи не найголовнішим його завданням відновити недоступну раніше «безпосередність» доступу до світової філософії, тому їхні головні зусилля спрямовані передусім на те, що можна назвати «первинною» рецепцією, тобто на переклад і коментування першоджерел (що визначило згадану вище незапитаність досліджень на кшталт проєкту під керівництвом Ю. Кушакова).

У контексті втрати чинності зазначеного поділу, а також особливостей згаданого «перевідкриття», змінюється розуміння феномену української філософії: воно більше не спирається на припущення, які були основами історіографічних настанов Д. Чижевського та В. Горського; відтепер неповторність української філософії має проявлятися не в тому, що вона засобами філософії виражає якийсь особливий історичний досвід, світогляд чи характер української нації, а в тому, що вона пропонує якісь філософські твори, вчення чи ідеї, які можна порівнювати та оцінювати у межах якоїсь єдиної для усіх філософій шкали оцінювання. Сукупність філософських творів, учень чи ідей, створених у контексті української культури та/чи авторами, що належали до неї за тими чи тими критеріями, перетворюється просто на частину світової філософії, яка має радше «локальні» особливості, тобто особливості, визначені обставинами «“локальної” рецепції» чи «“локалізації” різних “глобальних” філософій» (Йосипенко, Хома, 2020: с. 6). Внаслідок такої зміни дослідницької оптики історія української філософії як галузь дослідження розпадається на окремі дослідницькі поля, де предмети дослідження, що належать до історії української філософії згідно з успадкованими «критеріями належності», але водночас є цілком порівнюваними із відповідними феноменами західної чи східної філософії в межах згаданої єдиної універсальної шкали оцінювання, намагаються досліджувати лише у властивому їм філософському контексті й поза зв'язком з українською культурою²³. Взяті разом ці тенденції можна

---

²³ Прикладом можуть служити сучасні дослідження філософських курсів Києво-Могилянської академії або її прямої наступниці — Київської духовної академії (див. статтю Наталії Філіпенко в цьому числі «Філософської думки»).

назвати «денаціоналізацією» дослідницького поля історії української філософії, і така «денаціоналізація» порушує питання, наскільки успадкований канон історії української філософії відповідає сучасним уявленням про українську національну ідентичність та про зв'язок цієї ідентичності з філософією взагалі.

Чимало філософів, які жили та працювали в УРСР, намагалися зберегти свою українську ідентичність, проте в СРСР можна було бути українцем, однак бути українським філософом не можна було навіть формально. Всі філософи УРСР за визначенням були радянськими філософами й могли належати лише до якихось локальних утворень (наприклад до «Київської школи»). Українськими філософами чи «мислителями» в цьому контексті могли бути лише якісь історичні постаті, відповідно під чимось таким, як «українська філософія», могли мати на увазі лише якийсь історико-філософський феномен, який чи то відбувся, чи то так і не зміг відбутися в минулому. Зі здобуттям Україною незалежності, мірою усамостійнення її системи освіти й науки, переходу до повноцінного використання в освіті та науці української мови тощо, питання української філософії переміщується з минулого в сучасність: філософам, що живуть і працюють в Україні, належить визначитися, чи є вони самі українськими філософами. Для частини філософів незалежної України таке визначення дається не без труднощів, оскільки вони або не вважають себе українцями (щонайменше в тому розумінні, в якому могли вважати себе українцями радянські філософи; це певною мірою визначило живучість такого терміна, як «вітчизняна філософія»), або взагалі заперечують такий феномен, як «національна філософія». У будь-якому разі, таке визначення постає лише як особистий вибір, і це тільки сприяє згаданій вище «денаціоналізації» дослідницького поля історії української філософії, успадкований канон якої був побудований на особистій належності філософів минулого (до української культури, України як історичної території тощо).

Водночас самостійне й відокремлене існування української культури та філософії в Україні, а також незалежної України як такої створює чи актуалізує запити, які наділяють дослідження окремих феноменів минулого особливим значенням для української філософії вже як сучасного феномену. Звернувшись лише до двох таких прикладів. Передусім, поза межами особистого вибору філософами не лише своєї національної ідентичності та мови, а й напряму та способу філософування функціонування філософії в незалежній Україні набуває власного інституційного виміру, зокрема сьогодні вже можна говорити про конститування в Україні власного «поля філософії, у якому формується уявлення про філософську гідність окремих текстів та філософію взагалі» (Йосипенко, Йосипенко, 2022: сс. 165 і далі). Чим відчутнішим стає функціонування такого поля, тим більшим є інтерес до його генези, яка значною мірою зумовила його особливості; на мою думку, саме це стимулює «перевідкриття» радянської філософії ХХ ст. та умов і особливостей її функціонування в УСРР/УРСР. Подібним виміром, хоча й зовсім іншого порядку, стає суспільно-політичне покликання філософії: осмислення українськими філософами тих викликів, які постають не лише перед ними самими як філософами та/чи громадянами, а й перед україн-

цями та Україною як нацією, що стала повноцінним актором світової історії, дедалі більше набуває вигляду (і не лише в контексті російсько-української війни) не просто запиту, а життєвої необхідності. А це, своєю чергою, стимулює інтерес до тих філософів минулого, які не тільки визначали себе як українських філософів, а й робили питання національного буття українців повноцінним предметом філософських роздумів. Важко прогнозувати, чи обернеться цей інтерес «перевідкриттям» історії української філософії, проте є всі підстави твердити, що він відкриває перед історіографією української філософії нові перспективи.

ДЖЕРЕЛА

- Вдовина, О. (2013). Філософська думка Київської Русі очима українських радянських дослідників. *Філософська думка*, 1, 48—56.
- Горський, В. (1996). *Історія української філософії: курс лекцій*. Київ: Наукова думка.
- Горський, В., Кушаков, Ю., Табачковський, В. (2006). Дослідження історії історико-філософської науки (до 25-річчя заснування нового історико-філософського напрямку). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Філософія. Політологія)*, 81—83, 15—21.
- Йосипенко, О., Йосипенко, С. (2022). Філософія в сучасній Україні: проблеми конституювання поля. *Ідеологія і політика*, 1(20), 165—180. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.01.00004>
- Йосипенко, С., Вдовина, О., Симчич, М. (2011). Історія філософії України як галузь наукового дослідження і академічна дисципліна в 1950—2000 роках. *Sententiae*, 25(2), 108—119. <https://doi.org/10.22240/sent25.02.108>
- Йосипенко, С. (2012a). Ідеї філософської культури та історії філософської культури у творчості В.С. Горського. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Збірник наукових праць*, 5, 8—22.
- Йосипенко, С. (2012b). Філософія та національна ідентичність. *Гуманітарні студії*, 12, 61—69.
- Йосипенко, С. (2013). Історія філософії України у ХХ сторіччі: віднайдення предмета чи винайдення дисципліни? *Філософська думка*, 1, 26—36.
- Йосипенко, С. (2014). Розширення дослідницького поля історії філософії України у 1960-х роках. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Збірник наукових праць*, 6, 8—21.
- Йосипенко, С. (2017). Філософська спадщина Д. Чижевського та концепція історико-філософського українознавства В. Горського. *Філософські ідеї в культурі Київської Русі: Збірник наукових праць*, 9/10, 8—21.
- Йосипенко, С. (2018). Історія філософії в системі філософських досліджень. *Філософська думка*, 6, 21—25.
- Йосипенко, С. (2019). Історія філософії та проблема внутрішньої тягlosti національної філософії. *Україна модерна*, 26, 31—49.
- Йосипенко, С., Хома, О. (2020). Локальні контексти глобальних філософій. *Sententiae*, 39(2), 6—7. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.006>
- Йосипенко, С., Киричок, О. (2021). Відділ історії філософії України: традиції і сучасність. *Філософська думка*, 4, 71—78.
- Йосипенко, С. (2022). Дослідження історіографії філософії у франкомовній філософії. *Sententiae*, 41(3), 26—42. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.026>
- Кушаков, Ю. (1981). *Историко-философская концепция Л. Фейербаха: теория, методология, конкретные результаты*. Киев: Вища школа.

- Кушаков, Ю. (2004). Історико-філософські проекти ХХ сторіччя: підсумки, проблеми, перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*, 66—67, 59—60.
- Менжулін, В. (2022). Актуальні практики і дискусії в сучасній англomовній історіографії філософії. *Sententiae*, 41(3), 43—55. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.43>
- Руденко, С. (2012). *Сучасні методологічні концепції дослідження історії української філософії*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет».
- Симчич, М. (2012). Перекладачі-першопрохідці: Києво-Могилянські філософські курси в перекладах 1960—70-х років. *Sententiae*, 27(2), 146—162. <https://doi.org/10.22240/sent27.02.146>
- Симчич, М. (2013). «Від Вишенського до Сквороди»: радянські дослідження української філософії XVI—XVIII ст. *Філософська думка*, 1, 71—80.
- Терлецький, В. (2022). Історіографія в історії філософії: німецький контекст і досвід. *Sententiae*, 41(3), 56—74. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.56>
- Чижевський, Д. (1926). *Філософія на Україні: спроба історіографії*. Прага: Сіяч.
- Чижевський, Д. (2005). *Нариси з історії філософії на Україні*. В: Д. Чижевський, *Філософські твори. У чотирьох томах* / Ред.: В. Лісовий (т. 1, сс. 1—162). Київ: Смолоскип.
- Шеремета, О. (2013). Радянські дослідження філософської думки України: ідеологічний та адміністративний контекст дослідницьких стратегій. *Філософська думка*, 1, 90—102.

Одержано 08.08.2024

REFERENCES

- Horskyi, V. (1996). *The History of Ukrainian Philosophy. Lectures*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova Dumka. [=Горський 1996]
- Horskyi V., Kushakov, Yu., Tabachkovskiy, V. (2006). Research of a history of historico-philosophical thought (to 25th anniversary of the basis of a new historico-philosophical direction). [In Ukrainian]. *The Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Philosophy. Political science)*, 81—83, 15—21. [=Горський, Кушаков, Табачковський 2006]
- Kushakov, Yu. (1981). *Feuerbach's historico-philosophical conception: theory, methodology, concrete results*. [In Russian]. Kyiv: Vyshcha Shkola. [=Кушаков 1981]
- Kushakov, Yu. (2004). Historico-philosophical projects of 20th century: results, problems, perspectives. [In Ukrainian]. *The Herald of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Philosophy. Political Science)*, 66—67, 59—60. [=Кушаков 2004]
- Menzhulin, V. (2022). Trending practices and discussions in contemporary English-language historiography of philosophy. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 41(3), 43—55. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.43> [=Менжулін 2022]
- Rudenko, S. (2012). *Modern methodological conceptions of research in History of Ukrainian philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Publishing and Printing Center «Kyivskiy Universytet». [=Руденко, 2012].
- Sheremeta, O. (2013). Soviet investigations of the philosophic thought of Ukraine: ideological and administrative context of research strategies. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 90—102. [=Шеремета 2013]
- Symchych, M. (2012). Translators-explorers: Translations of Kyiv Mohyla philosophical courses in 1960s-1970s. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 27(2), 146—162. <https://doi.org/10.22240/sent27.02.146> [=Симчич 2012]

- Symchych, M. (2013). «From Vyshenskyi to Skovoroda»: the Soviet researches into the Ukrainian philosophy of the 16—18th centuries. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 71—80. [=Симчич 2013]
- Terletsky, V. (2022). Historiography in the History of Philosophy: the German context and experience. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 41(3), 56—74. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.56> [=Терлецький 2022]
- Tschiżewskij, D. (1926). *Philosophy in Ukraine: an Essay of Historiography*. [In Ukrainian]. Prague: Siyach. [=Чижевський 1926]
- Tschiżewskij, D. (2005). Essays on the History of Philosophy in Ukraine. [In Ukrainian]. In: D. Tschiżewskij, *Philosophical Works. In Four Volumes* / Ed. by V. Lysovyi (vol. 1, pp. 1—162). Kyiv: Smolokurp. [=Чижевський 2005]
- Vdovina, O. (2013). Historical-philosophical studies of the Kyivan Rus in the Soviet period (1950—1990s). [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 48—56. [=Вдовина 2013]
- Yosypenko, O., Yosypenko, S. (2022). Philosophy in contemporary Ukraine: problems of the field constitution. [In Ukrainian]. *Ideology and Politics Journal*, 2022, 1(20), 165—180. <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2022.01.00004> [=Йосипенко, Йосипенко 2022]
- Yosypenko, S., Vdovina, O., Symchych, M. (2011). History of Ukrainian philosophy as a sphere of research and academic discipline in 1950—2000. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 25(2), 108—119. <https://doi.org/10.22240/sent25.02.108> [=Йосипенко, Вдовина, Симчич 2011]
- Yosypenko, S. (2012a). Ideas of philosophical culture and the history of philosophical culture in the work of V.S. Horskyi. [In Ukrainian]. *Philosophical Ideas in the Culture of Kievan Rus: Collection of Scientific Papers*, 5, 8—22. [=Йосипенко 2012a]
- Yosypenko, S. (2012b). Philosophy and national identity. [In Ukrainian]. *Studies in Humanities: A Collection of Scientific Papers*, 12, 61—69. [=Йосипенко 2012b]
- Yosypenko, S. (2013). The history of Ukrainian philosophy in the 20th century: finding the subject or finding the discipline? [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 26—36. [=Йосипенко 2013]
- Yosypenko, S. (2014). Extension of research field of the history of philosophy of Ukraine in 1960s. [In Ukrainian]. *Philosophical Ideas in the Culture of Kievan Rus: Collection of Scientific Papers*, 6, 8—21. [=Йосипенко 2014]
- Yosypenko, S. (2017). Philosophical heritage of D. Tschiżewskij and conception of historical and philosophical Ukrainian studies of V. Horskyi. [In Ukrainian]. *Philosophical Ideas in the Culture of Kievan Rus: Collection of Scientific Papers*, 9/10, 8—21. [=Йосипенко 2017]
- Yosypenko, S. (2018). The history of philosophy within the structure of philosophical research. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 6, 21—25. [=Йосипенко 2018]
- Yosypenko, S. (2019). The history of philosophy and the problem of internal continuity in national philosophy. [In Ukrainian]. *Ukraina Moderna*, 26, 31—49. [=Йосипенко 2019]
- Yosypenko, S., Khoma, O. (2020). Local contexts of global philosophies. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 39(2), 6—7. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.006> [=Йосипенко, Хома 2020]
- Yosypenko, S., Kyrychok, O. (2021). Department of the History of Philosophy of Ukraine: traditions and modernity. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 4, 71—78. [=Йосипенко, Киричок 2021]
- Yosypenko, S. (2022). A study of the historiography of philosophy in French-speaking philosophy. [In Ukrainian]. *Sententiae*, 41(3), 26—42. <https://doi.org/10.31649/sent41.03.026> [=Йосипенко 2022]

Received 08.08.2024

Serhii YOSYPENKO,

Doctor of Sciences in Philosophy,

Deputy Director and the Head of Department of History of Philosophy in Ukraine,

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,

4, Triokhsviatyetska St., Kyiv, 01001

serhii.yosypenko@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-5928-6638>

THE HISTORIOGRAPHY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY
AND THE STUDIES IN HISTORIOGRAPHY OF PHILOSOPHY IN UKRAINE

Drawing on recent publications on studies in historiography of philosophy in French-, English-, and German-speaking philosophy, the author clarifies the subject matter and tasks of studies in historiography of philosophy as a historico-philosophical approach, in particular, counting among such subjects the images of philosophy's past constructed by histories of philosophy, as well as the historiographical attitudes of historians of philosophy and the contexts and factors that determine these historiographical attitudes.

The article analyses the conceptions and implementations of three projects of studies in historiography of philosophy that have taken place in Ukraine in recent decades: the project of «History of Historico-philosophical Science», led by Yu. Kushakov in the 1980s and 2000s and dedicated to the study of historico-philosophical conceptions of German and Russian philosophers of the 19th and early 20th; S. Rudenko's study of post-Soviet methodological approaches to the history of Ukrainian philosophy (2012); and the Ukrainian part of the bilateral project «Philosophy in the system of national culture: comparative analysis of historico-philosophical studies in Belarus and Ukraine» (2011-2012), led by V. Yevarousky and S. Yosypenko.

Based on the results of the latter project and on his more recent research, the author outlines the socio-political, general philosophical and institutional context in which the historiography of Ukrainian philosophy was formed and functioned during the 20th century; analyses the images of the history of Ukrainian philosophy created by D. Tschizewskij and V. Horskyi, which embody two extreme points in the development of the historiography of Ukrainian philosophy in the 20th century; and points out the changes in the general philosophical and institutional context of historico-philosophical research in independent Ukraine and the consequences of these changes for the further development of the historiography of Ukrainian philosophy.

Keywords: *historiography of philosophy, history of Ukrainian philosophy, historico-philosophical conception, historiographical attitudes, socio-political and institutional context of historico-philosophical research.*